

Børn, læsning og litteratur: Lad os tale om indhold!

Anna Karlskov Skyggebjerg
ph.d.
Seniorforsker og leder
Nationalt Videncenter for Læsning
aks@kp.dk

Børns læsning, læseevner og læselyst debatteres alle vegne. Såvel fagtidsskrifter som publicistiske medier rummer bekymrede historier om en læsekultur i forandring. Tonen er ikke sjældent alarmistisk med brug af ord som læsekrise og læsehad. Den barske retorik skyldes formentlig, at læsning er en alvorlig sag og bliver opfattet som sådan af både politikere, fagprofessionelle og forældre. Læsning er en essentiel kulturfærdighed, der betinger vores møde med verden, og det at kunne læse og have adgang til læsestof og uddannelse er ifølge FNs verdensmål en basal rettighed for alle mennesker. Når læsekompetencer og -kultur opleves som presset i et ellers velstående og veluddannet samfund som det danske, vækker det opmærksomhed. Men måske er debatten for begrænset?

De seneste årtiers negative fortællinger om børns læsning bliver understøttet af store kvantitative undersøgelser som PISA og PIRLS (Fougst m.fl., 2023). Generelt gælder det, at mange danske børn kommer sent i gang med at læse, at de mangler rutine, og at de savner motivation for at praktisere læsning og ikke har den store læselyst. Samtidig viser undersøgelserne en social slagside med en voksende restgruppe, hvor skolen ikke altid formår at kompensere.

De kvantitative undersøgelser giver nyttig information om udvikling og tendenser i børns læsning, men de drejer også opmærksomheden i bestemte retninger. Den offentlige samtale om læsning, læsestof og litteratur bliver datastyret på en måde, hvor det kun er tallene, som tæller. Opmærksomheden rettes (legitimt, men med begrænsninger) mod læsekompetencer, læseforståelse og -hastighed. Der er desuden fokus på læsemængde og den tid, som børn anvender på læsning i fysiske bøger (Lund og Skyggebjerg, 2021).

Indholdet i det læste, herunder læsestof og udvalg af litteratur, fylder hverken i undersøgelserne eller i den efterfølgende debat. Læsning bliver alene til en aktivitet for aktivitetens skyld, og karakteristisk er det, at papirbøger bliver anset for et absolut gode; altså er det mediet i sig selv snarere end litteraturen og indholdet, som tilkendes værdi. Det at læse risikerer dermed at blive forstået som noget, der udelukkende har med egen afkodning af skriftsproglige tegn at gøre, selvom højtlesning, billed- og lyttelæsning også giver adgang til læsestof og læseoplevelser og ydermere virker både læsemotiverende og sprogstimulerende.

En for snæver opfattelse af læsning (knyttet til litteratur i bogform) er et særskilt problem for dyslektikere, der har brug for adgang til kompenserende læseteknologier, men det er også et problem i bredere forstand, fordi en variation i måder at læse på giver mulighed for at skabe synergi mellem de mange medier og interesser, som er en del af børn og andre læseseres virkelighed (Christensen og Henkel, 2024).

Læsningens attraktion

Litteratur (her forstået bredt som tekster i mange medier, genrer og formater) er en uudtømmelig kilde til information og viden, men også til underholdning, samvær, mellemmenneskelig forståelse, personlig udvikling og samfundsdeltagelse. Den amerikanske litteraturforsker Rita Felski taler i sin bog *Uses of Literature* (2008) om fire læseformer og argumenter for at læse: 1) Genkendelse eller identifikation med personer eller situationer, 2) Fortryllelse af et sprog eller et univers, der gør, at man glemmer sig selv, 3) Viden om faglige emner, andre mennesker og livet i det hele taget, 4) Chok eller provokation over de universer, personer eller synspunkter, man læser om.

Rita Felski minder os om, at læsning betyder noget, og at læsning er et møde med et indhold. Man læser dybest set, fordi man gerne vil have adgang til et stof. Som læser vil man gerne lære, vide, mene, føle eller gøre noget med eller ud fra teksten. Børn er selvfølgelig forskellige i alder, køn og interesser, og de har individuelle og meget forskellige behov. Men selv ikke den samme læser vil læse det samme eller på samme måde hele tiden: Nogle dage vil man helst gyse; andre dage grine eller græde.

Gentagne undersøgelser understreger, at det er vigtigt at tage forskelligheden blandt læserne alvorligt, lytte til børnene og tilbyde litteratur i mange forskellige genrer, hvis man skal udvikle deres motivation for at læse (Hansen m.fl., 2022). I disse år er der en tendens til at fokusere meget på sværhedsgraden, både den tekniske og den erkendelsesmæssige, i litteratur for børn, og det kan naturligvis have sin berettigelse. For den nye og uerfarne læser kan en sprogligt tilpasset litteratur være en nødvendighed for en kortere eller længere periode. Men en læseteknisk tilpasning behøver ikke at være lig med simpelhed i emner og karaktertegning. Flere forlag producerer i dag letlæst litteratur med kunstneriske ambitioner henvendt til læsere i alle aldre (Nordenstam og Olin-Scheller, 2022).

Diskussioner om børnelitteraturens indholdsmæssige spændvidde har generelt en tendens til at undervurdere børns viden og interesser, skriver den amerikanske børnebogsforfatter Mac Barnett i en aktuel gennemgang af debat om børnelitteratur. Han mener, at børnelitteratur kan handle om alt, men at børns erfaringer må stå centralt. For ham er uhygge mindre farligt end opdragelse til evig venlighed i bøger til børn, fordi det sidste underkender børnelæsernes intellekt og kun vil gøre læsningen kedelig (Barnett, 2025).

Går man historisk til værks vil man finde nogenlunde de samme argumenter for og imod børns modtagelighed for uhygge og svære emner fra midten af 1800-tallet og fremefter (Weinreich, 1996). De standende diskussioner om litteraturens indhold hviler både på pædagogiske forestillinger om, hvad børn tåler og har godt af at læse om, men også af og til på en meget stor tiltro til litteraturens direkte evne til påvirkning. Der findes ingen evidens for, at litteratur skulle kunne smitte børn med langvarige traumer eller uvaner til følge. Man bliver for eksempel ikke uartig af at læse Pippi Langstrømpe eller en fladpandet sprogbruger af at

læse eller lytte til bøger med bandeord; det kan derimod være meget underholdende og lægge op til både identifikation og gode diskussioner i børnehøjde.

Børnelitteraturens potentiale

Børnelitteraturen rummer en bred vifte af medier, genrer og formater. Læsning af børnelitteratur kan give adgang til nye og spændende universer, overraskende bekendtskaber og litterære venskaber og/eller fjendskaber med store (fiktive) personligheder. Billedbogen er af de mest populære medier, og billedbøger henvender sig i dag til læsere i alle aldre (Larsen, 2022). Billedbøger kan være narrative, poetiske og/eller fagligt formidlende af astronomisk, zoologisk eller historisk viden i en blanding af verbal og visuel tekst.

Når det gælder børneromanen, er det også en meget rummelig genrekategori, som henvender sig til et bredt aldersspektrum og i sig selv rummer adskillige undergenrer fra historisk roman over fantasy til humor. Eksemplerne er legio, her blot som illustration: Alice, Heidi, Aslan og Momo er fire internationalt kendte navne på børnelitterære karakterer, som historisk har bidraget til millioner af børns læselyst og litteraturglæde verden over. Lewis Carrolls *Alice in Wonderland* (1856) kombinerer fantasi, sproglek og humor i fremstillingen af et barns eventyrlyst og kropslige forandringer. Johanna Spyris fortællinger om *Heidi* (1900) er nok idylliske, men viser samtidig, hvor svært det er at leve i, bevare og drage omsorg for naturen. C.S. Lewis' *Narnia*-serie (1950-56) kaster lys på hele fantasygenren, og Michael Endes *Momo* (1973) viser, hvordan børnelitteratur både kan rumme dystopi og tro på barnet.

De fire eksempler er rigtignok af ældre dato, og alligevel lever de i bedste velgående i såvel originale som remedierede versioner. De har uomtvisteligt også haft en stor betydning for udviklingen af den moderne børnelitteratur såvel i deres respektive hjemlande som internationalt, og de peger på forskellig vis frem mod britiske J.K. Rowling, norske Maria Parr, danske Kenneth Bøgh Andersen og Kim Fupz Aakeson og mange andre helt aktuelle forfatterskaber. På den måde er børnelitteratur også kulturskabende og en del af et fælles referencegrundlag i en vestlig kulturkreds, som dansk børnelitteratur og -kultur er en del af.

Eksemplerne viser, at børnelitteratur kan sætte sig varige spor; men desværre sker det vellykkede møde mellem tekst og læser sjældent af sig selv. Det kræver en indsats fra professionelle voksne, som interesserer sig for børns læsestof, og som både inddrager viden om de aktuelle børn og udbuddet af litteratur. Det gælder, uanset om læsestoffet skal bruges i en litteraturredaktisk kontekst eller i sammenhæng med fritidslæsning. Læsning er altid læsning af noget, og børnelitteraturen byder sig til – ikke blot til læsetræning, men også til mange store oplevelser, som giver læsningen retning og mening. Hvis man skal motiveres til at læse og udvikle den læselyst, som smitter af på kompetencerne, er det helt nødvendigt at vide, at litteratur og andet læsestof er meget mere end bogstaver, der føjes sammen til ord. Det kan læsning af børnelitteratur i og uden for undervisningen også bidrage til, og der er både ældre og nyere forfatterskaber og værker at tage af.

Litteratur

Barnett, M. (2025). *Barnets hemmelige dør. Fordi vi skal tage børnebøger alvorligt*.

Jensen og Dalgaard Christensen og Henkel, red. (2024). *Alliancer. Børn, voksne, litteratur og medier*. Hans Reitzels

Felski, R. (2008). *Uses of Literature*. Blackwell Publishing. <https://doi.org/10.1002/9781444302790>

Foug, S.S, Neubert, Katja, Kristensen, Rune Müller, Gabrielsson, Rebecca H., Molbæk, Louise og Kjeldsen, Christian Christrup (2023). *Danske elevers læsekompetence i 4. klasse: Resultater af PIRLS-undersøgelsen 2021*. Aarhus University Press. <https://doi.org/10.2307/jj.3850481>

Hansen, S.R., Hansen, T. I. og Pettersson, M. (2022). *Børn og unges læsning 2021*. Aarhus Universitetsforlag. https://unipress.dk/media/19074/9788772199214_boer-n-og-unges-laesning-2021ny.pdf

Larsen, M. E. (2022). *Bogen om billedlitteratur*. Akademisk forlag

Lund, H. og Skyggebjerg, A. K. (2021). *Pædagogisk indblik 13: Børns læselyst*. DPU, Aarhus Universitet. Aarhus Universitetsforlag. https://dpu.au.dk/fileadmin/edu/Paedagogisk_Indblik/Boerns_laeselyst/13_-_Boerns_laeselyst_-_04-11-2021.pdf

Nordenstam, A. og Olin-Scheller, C. (2022). *Lätläst. Bokmarknad, ungdomslitteratur, skola*. Gidlunds förlag.

Weinreich, T. (1996) *Lyst og lærdom. Debat og forskning om børnelitteratur*. Høst & Søn